

ŠIMUN MUSA
Sveučilište u Zadru
Odjel za kroatistiku i slavistiku
Obala kralja P. Krešimira IV., 2, HR – 23000 Zadar

IVO ANDRIĆ. U POVODU 50. OBLJETNICE DODJELE NOBELOVE NAGRADE

Sve su Drine ovoga svijeta krive;
nikada se one neće moći sve ni potpuno ispraviti;
nikada ne smijemo prestati da ih ispravljamo.
Ivo Andrić, *Znakovi pored puta*

Riječ je o književniku Ivi Andriću u povodu 50. obljetnice dodjele Nobelove nagrade za književnost.

KLJUČNE RIJEČI: *Nobelova nagrada, književnost, život, djelo.*

Ove se godine obilježava jubilarna 50. obljetnica dodjele Nobelove nagrade književniku Ivi Andriću što je iznimna prigoda da se spomenemo toga pisca i njegova djela.

U povodu izlaska *Hrvatske mlade lirike* (DHK, Zagreb, 1914.) Ljubo Wiesner, urednik te antologije, o mladom je Andriću, kao jednom od dvanaestorice zastupljenih pjesnika, u Predgovoru napisao: "Najčudesniji Sarajlija: bez i najmanjeg turskog atavizma, nježan, bijel i bolno-tanko mirisave duše, kao oni bijeli njegovi cvjetovi što žare slatku tugu njegovih ženstveno čežnjivih snova. Odviše bez energije da bi pisao duge članke. Kratak kao prolaznost avanturističke ljubavi: princ bez dvorca, paževa i princeza. Zimi se nadiše kavanskog zraka da bi se u proljeće liječio dahovima razbujalih livada. Nesretan kao i svi artisti. Ambiciozan. Osjetljiv. Ukratko: ima budućnost."

U toj je ocjeni Wiesner s pravom naglasio čudesnost pojave ovog Sarajlije što bi se moglo prihvatiti sve do danas, ali da je "bez i najmanjeg turskog atavizma", s tim bismo se teže složili kad se zna da nije nitko tako duboko zašao u taj "tamni vilajet" Bosne, gledao i proživljavao njezinu sudbinu, otkrivao njezino mnogoslojevito, stoljećima taloženo iskustvo i dušu čovjeka što je sapeta jedinstvenim usudom, unatoč različitoj vjeri i narodnosti, a uz to tako snažno doživljavao i stilski djelotvorno kazivao orijentalno – turski utjecaj na Bosnu, zemlju gdje se susreću (ili sudaraju) Istok i Zapad. Zatim, s pravom je ukazano i na osobit, melankoličan glas njegove "bolno – tanko mirisave duše", patetičnost "slatke tuge" i "njegovih čežnjivih" snova. I unatoč svoj bolećivosti i pesimističnim vizijama, Wiesner ukazuje na Andrićevu utemeljenu ambicioznost: "Ima budućnost." I doista Andrić je svjestan svog književnoga dara i stoga opravdano ambiciozan te srazmjerno svom talentu gradi djelo zapaženo i ovdje i u svijetu po iznimnoj vrijednosti, potvrđeno Nobelovom nagradom kao najvećim međunarodnim priznanjem za književni rad. Ali, da je Andrić "odviše bez energije da bi pisao duge članke", s tom tvrdnjom se ne bismo mogli baš složiti. I njegova rana lirika, kakva je zastupljena i u toj antologiji, svjedoči o discipliniranu autoru koji emocionalno duboko i logički dosljedno i kompleksno, stilski dotjerano, sugestivno i uvjerljivo izražava svoje preokupacije. Ali, lirske struje i tih ranih proza kao da teže predahu, što će ga i naći u epskome miru koji će kasnije dominirati njegovim svekolikim djelom. I na koncu: "Nesretan kao svi artisti" – možda je istina ako "sreća nije u postignutom rezultatu, nego u neostvarenim težnjama", rekao bi I. Hergešić, i ako taj artizam pisca podrazumijeva "veću sposobnost osjećanja i suosjećanja (koje Andrić ne ističe, štoviše, krije, ali ono bez sumnje postoji), onda je ovaj pisac, prikazujući patnje bližnjega u jednom – barbarski rafiniranom svijetu, imao dovoljno prilike da pati i da nesreće bližnjega osjeti kao svoje".

Ivo Andrić rođen je 9. listopada 1892. godine od oca Antuna Andrića i majke Katarine Andrić (djevojačko prezime Pejić) u hrvatskoj katoličkoj obitelji u Dolcu kod Travnika. Andrić je ostao bez oca kao dvogodišnji dječak pa ga majka daje svojoj zaovi Ani (muževljevoj sestri) i njezinu mužu Ivanu Matkovšiku na čuvanje u Višegrad. U Višegradu je završio osnovnu školu te se vraća majci u Sarajevo da bi tamo 1903. upisao gimnaziju, a tijekom tog školovanja objavit će i prvu svoju pjesmu "U sumrak" u *Bosanskoj vili* 1911. godine. Još kao gimnazijalac Andrić je postao pripadnik Mlade Bosne i gorljiv pobornik jugoslavenstva čemu će ostati

dosljedan do kraja života. Kao Napretkov stipendist 1912. godine upisuje se na Mudroslovni fakultet Kraljevskog sveučilišta u Zagrebu. Već iduće godine upisuje studij u Beču i pohađa predavanja iz povijesti, filozofije i književnosti. Zbog čestoga pobolijevanja od plućnih bolesti uz potporu svog gimnazijskog profesora Tugomira Alaupovića, poznatog pjesnika i visokog državnog dužnosnika, prelazi na Filozofski fakultet u Krakov. Čuvši vijest o sarajevskom atentatu 28. lipnja 1914. u kojem je poginuo nadvojvoda Franc Ferdinand, napušta Krakov, a poslije toga dolazi u Split gdje će ga austrijska policija uhititi i smjestiti u mariborsku tamnicu u kojoj će kao politički zatvorenik proboraviti do ožujka 1915. godine.

Nakon toga će Andrić biti protjeran u progonstvo u Ovčarevo i Zenicu i tamo ostati do ljeta 1917. godine. Opet zbog plućne bolesti odlazi na liječenje u Zagreb, i to u Bolnicu milosrdnih sestara (svojevrсно sklonište hrvatske inteligencije koja nije htjela sudjelovati u ratu na strani Austro-Ugarske). U bolnici je dočekao opću amnestiju, a nakon toga se aktivira zajedno s Nikom Bartulovićem i Brankom Mašićem na pripremi prvog broja časopisa *Književni jug*. Knjigu lirike u prozi koju je započeo u zatvoru sada će dovršiti i pod nazivom *Ex Ponto* objaviti 1918. u Zagrebu.

Potom će doći do sloma Austro-Ugarske Monarhije i stvaranja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, što Andrić prati sa simpatijama. U tom razdoblju slijede presudne životne odluke za ovog mladog i perspektivnog pisca.

Život u Zagrebu mu nije odgovarao pa će Andrić, opet uz pomoć Tugomira Alaupovića, ovoga puta otići u Beograd (1919.) i zaposliti se kao službenik u Ministarstvu vjera. Prema njegovim pismima, a i prema svjedočenju prijatelja mu, tamo je bio objeručke prihvaćen da bi poslije toga vrlo aktivno sudjelovao i u književnom životu, posebno se družeći s književnicima što se okupljaju oko kavane Moskva.

Pojavivši se u javnosti kao maturant objavljujući prve stihove (1911. godine), dobivajući zatim i svojevrсна priznanja za svoje pjesme, posebno one u antologiji *Hrvatska mlada lirika*, o čemu je već nešto rečeno, on će nastaviti pisati pjesme i lirsku prozu, a najpoznatija knjiga iz te prve faze bit će uz spomenutu zbirku pjesama u prozi *Ex Ponto* i zbirka *Nemiri* (1920.).

U međuratnom razdoblju pisao je pripovijetke; najprije objavljuje zbirku *Put Alije Đerzeleza* te tri zbirke koje nose naziv *Pripovijetke* (1924., 1931. i 1936.) što predstavlja, zapravo, njegovu drugu stvaralačku fazu.

Svoja tri romana *Na Drini ćuprija*, *Travnička hronika*, *Gospođica* objavljuje 1945., odmah poslije rata, a poslije i *Prokletu avliju* (1953.) te pripovijetke u nekoliko knjiga kao što su *Nove pripovetke* (1948.), *Priča o vezirovom slonu* (1948.), *Lica* (1960.) i dr. Uz to se Andrić stalno bavi publicistikom i esejistikom. Sve to skupa predstavlja stvaralaštvo njegove treće faze.

Premda je jasno i neprijeporno Andrićevo podrijetlo, njegovo rođenje, djetinjstvo i školovanje, o čemu je već nešto rečeno, s obzirom na njegov životni put, uistinu bogat i kompleksan, često se o Andriću šire kontroverze i nejasnoće o nacionalnoj pripadnosti, a onda i pripadnosti njegova književnog djela. Vjerojatno je da je tim i takvim pitanjima pridonosio i sam Andrić izbjegavajući odgovore. Istina je da

iz određenih razloga nije prihvaćao Zagreb, a također i njegov bečki *hommage* Matošu ukazuje na svojevrсно razočaranje u tom smislu, pa iako još nekoliko godina vezan za zagrebački i hrvatski književni *milieu*, Andrić će nakon odlaska u Beograd i zaposlenja u državnoj službi, posebno ulaskom u diplomatske krugove, biti sve distanciraniji od Zagreba, a aktivniji u kulturnom i književnom životu Srbije. Štoviše, vremenom prihvaća i srpski jezik ne samo kao službeni, nego i kao svoj književni jezik. Istina, ono što je napisao hrvatskim jezikom, kao npr. pjesme, lirsku prozu, pripovijetke, kritičke i esejističke članke, nikada nije ekavizirao niti na drugim razinama priveo srpskom jezičnom standardu.

Dakle preciznije rečeno, svoje prve dvije zbirke lirske proze (*Ex Ponto* i *Nemiri*), pripovijetku *Put Alije Đerzeleza* te prvu zbirku *Pripovijetke*, kao i mnoge članke u novinama i časopisima u to vrijeme napisao je na hrvatskom jeziku. Međutim, već sljedeću zbirku pripovijedaka (izišla 1931. godine) piše i hrvatskim i srpskim jezikom, da bi treću zbirku *Pripovetke* (1936.) u potpunosti napisao srpskim jezikom, kako je pisao i romane, kasnije pripovijetke, misaone crtice *Znakovi pored puta*, koji su izašli u sklopu njegovih sabranih djela 1976. te nedovršeni roman *Omerpaša Latas*, kao i brojne članke iz kritike i esejistike.

Još kao pripadnik Mlade Bosne u svojoj mladosti Andrić je pokazivao izrazitu pripadnost jugoslavenstvu, ali nikad nije negirao svoje hrvatstvo niti se kad izjašnjavao Srbinom (o tome postoje brojni dokumenti). Je li Andrić prihvaćao jugoslavenstvo zbog ideala iz mladosti ili pak zbog visoke službeničko-diplomatske karijere ili zbog inih razloga, nagađa se. Koliko se udaljavao od Zagreba i Hrvatske, a približavao jugoslavensko-srpskoj metropoli, vidi se u nizu njegovih postupaka. Ako je i prešućivao hrvatstvo, je li bilo trenutaka da ga obznani i da mu se vrati, o čemu također ima nekih svjedočenja.¹¹ Je li se on želio vratiti u Zagreb i je li ga odbila službena vlast ili je pak ratna situacija upozorila ovog razborita diplomata da mu je najbolji izbor ostati u Beogradu, sve su to upiti i dvojbe na koje Andrić ne odgovara pa na taj način, možda i namjerno, u jednu ruku, pridružuje se mnogima što mistificirajući taj fenomen pobuđuju znatizeljnu čitateljske publike.

Svoju vrlo uspješnu diplomatsku karijeru Andrić otpočinje 1920. godine i ona će trajati sve do 1941. kada u svojstvu opunomoćenog ministra i izvanrednog poslanika Kraljevine Jugoslavije sa sjedištem u Berlinu nazoči potpisivanju Trojnog pakta 25. ožujka 1941. u Beču, kao službeni predstavnik Jugoslavije. (Iz tog razdoblja valja spomenuti i njegovu obranu doktorske teze *Razvoj duhovnog života u Bosni za vrijeme turske uprave – Die Entwicklung des geistlichen Lebens in Bosnien unter der Einwirkung der Türkischen Herrschaft*, 15. lipnja 1924. na Sveučilištu u Grazu, stekavši pravo vratiti se ponovno u diplomatsku službu gdje mu je bio prestao radni odnos 31. prosinca 1923.)

¹¹ Nakon što je Andrić kao veleposlanik supotpisao pristup zemlje Trojnom paktu, vratio se u Beograd gdje je bila njemačka vlast i prema Dubravku Jelčiću tada "između njega i Srba nema naročitog sklada ... Možda je i to navelo Andrića da pokuša učiniti još jedan neočekivan korak". To je ustvari prema nekim svjedočenjima traženje puta preko svog prijatelja hrvatskog pisca Gustava Krkleca, koji je tada bio na službi u Zemunu, da se preko njega obrati Mili Budaku, ministru prosvjete i bogoštovlja NDH, da mu ovaj pomogne kako bi se vratio u Zagreb, što je "Budak odbio ... kratkom rečenicom: Što će nam ta Jugoslavenčina?" Ta izjava se poklapa s Krklečevim i Jelčićevim svjedočenjem. (R. Glibo, *Domoljublje i otpadništvo I. Andrića*, Rijeka, 1997, str. 56–57).

Dan nakon bombardiranja Beograda, 7. travnja 1941., Andrić s osobljem veleposlanstva napušta Berlin odbijajući niz ponuda, pa i onu njemačkih vlasti da ode u Švicarsku, on se vraća u Beograd da bi potkraj godine bio umirovljen živeći kao podstanar, ali odbijajući mirovinu.

Nakon rata Andrić će biti i društveno-politički vrlo aktivan i iznimno angažiran u kulturnom i književnom životu; pored ostalog postaje narodni poslanik i predsjednik Saveza književnika Jugoslavije.

Bez obzira što se oko Andrića pletu različite kontroverze, posebno oko njegove nacionalne pripadnosti pa i pripadnosti njegove književnosti (hrvatska, bosanska, srpska, jugoslavenska) i što su raskoli bili njegova stalna pratnja, napose što se lomio između "glasa krvi" i "sirenskog glasa" visoke diplomatske karijere sve više se priklanjajući zamamnu zovu kraljevskog dvora, on će svojim grandioznim književnim opusom prevladati sve podjele ostvarujući djelo "za čovjeka". Za to djelo dodijeljena mu je Nobelova nagrada kao najveće međunarodno priznanje (10. prosinca 1961. u Stockholmu).

Bili su dobro upućeni oni koji su u ime Nobelova komiteta obrazlagali nagradu Ivi Andriću. Naime, neće biti potpuna istina kaže li se da je on dobio nagradu (samo) za roman *Na Drini ćuprija*, kako se često navodi. Premda stoji da je roman *Na Drini ćuprija* remek-djelo ovoga pisca, u obrazloženju se govori i o drugim romanima kao što su *Travnička hronika* i *Gospođica*, a navode se i njegove pripovijetke kao važna sastavnica pa je možda najuputnije uzeti samo nekoliko riječi iz tog teksta što izražavaju bit njegova stvaranja, odnosno razloge za dodjelu nagrade. Dakle, Nobelovu nagradu dobio je: "za epsku snagu kojom oblikuje motive i ljudske sudbine iz povijesti svoje zemlje"². Nadahnutim govorom "O priči i pričanju" Andrić zahvaljuje na nagradi izričući i svoju misao o književnosti. Izdvojimo samo dio: "Na hiljadu raznih jezika, u najraznoličnijim uslovima života, iz veka u vek, od drevnih patrijarhalnih pričanja u kolibama, pored vatre, pa sve do dela modernih pripovedača koja izlaze u ovom trenutku iz izdavačkih kuća u velikim svetskim centrima, ispreda se priča o sudbini čovekovoju koju bez kraja i prekida pričaju ljudi ljudima. Način i oblici toga pričanja menjaju se sa vremenom i prilikama, ali potreba za pričom i pričanjem ostaje, a priča teče dalje i pričanju kraja nema. Tako nam ponekad izgleda da čovečanstvo od prvog bleska svesti, kroz vekove priča samo sebi, u milion varijanata, uporedo sa dahom svojih pluća i ritmom svoga bila, stalno istu priču. A ta priča kao da želi, poput pričanja legendarne Šeherezade, da zavarava krvnika, da odloži neminovnost tragičnog udesa koji nam preti, i produži iluziju života i trajanja. Ili možda pripovedač svojim delom treba da pomogne čoveku da se nađe i snađe? Možda je njegov poziv da govori u ime svih onih koji nisu umeli ili, oboreni pre vremena od života-krvnika, nisu stigli da se izraze? Ili to pripovedač možda priča sam sebi svoju priču, kao dete koje peva u mraku da bi zavaralo svoj strah? Ili je cilj toga pričanja da nam osvetli, bar malo, tamne puteve na koje nas često život baca, i da nam o tom životu, koji živimo ali koji ne vidimo i ne razumemo uvek, kaže nešto više nego što mi, u svojoj slabosti, možemo da saznamo i shvatimo; tako da često tek iz reči dobrog pripovedača saznajemo šta smo učinili, a šta propustili, šta bi trebalo činiti, a šta ne. Možda je u tim pričanjima,

² http://nobelprize.org/nobel_prizes/literature/laureates/1961/#

usmenim i pisanim, i sadržana prava istorija čovečanstva, i možda bi se iz njih mogao bar naslutiti, ako ne saznati, smisao te istorije. I to bez obzira na to da li obrađuju prošlost ili sadašnjost.

Kada je reč o pripovedanju koje ima za predmet prošlost, treba napomenuti da ima shvatanja prema kojima bi pisati o prošlosti trebalo da znači prenebregnuti sadašnjicu i donekle okrenuti leđa životu. Mislim da se pisci istorijskih pripovedaka i romana ne bi složili sa tim i da bi pre bili skloni da priznaju da sami stvarno i ne znaju kako ni kada se prebacuju iz onog što se zove sadašnjost u ono što smatramo prošlošću, da s lakoćom, kao u snu, prelaze pragove stoleća. Najposle, zar se u prošlosti kao i u sadašnjosti ne suočavamo sa sličnim pojavama i sa istim problemima? Biti čovek, rođen bez svoga znanja i bez svoje volje, bačen u okean postojanja. Morati plivati. Postojati. Nositi identitet. Izdržati atmosferski pritisak svega oko sebe, sve sudare, nepredvidljive i nepredviđene postupke svoje i tuđe, koji ponajčešće nisu po meri naših snaga. A povrh svega, treba još izdržati i svoju misao o svemu tome. Ukratko: biti čovek."

Dobivši Nobelovu nagradu, Andrić je postao još zanimljiviji svjetskoj čitateljskoj javnosti pa mu se djela i do tada prevedena na mnoge jezike sada prevode na preko trideset jezika svijeta. Cjelokupni je iznos Nobelove nagrade donirao Fondu za razvoj bibliotekarske djelatnosti Bosne i Hercegovine (u dva navrata). Prva Sabrana djela Ive Andrića u deset svezaka objavit će udruga nakladnika (Prosveta, Mladost, Svjetlost, Državna založba Slovenije) 1963. godine. U Krakovu na Jagelonskom sveučilištu 1964. godine prima titulu počasnog doktora znanosti. Iako je posve smanjio društvene aktivnosti i povukao se u svoj mir – "mnogo čita i malo piše" – sve više poboljeva i 13. ožujka 1975. u Beogradu umire ovaj književni velikan.

DODATCI

Nobel Alfred Bernhard, švedski kemičar, rođen je 21. X. 1833., a umro 10. XII. 1896. Bio je sin vlasnika tvornice mina, gdje je radio na usavršavanju eksploziva. Nakon prvih neuspjelih pokušaja sa smjesom nitroglicerola i baruta (u tijeku kojih u vrijeme kad su se uzastopno događale teške nesreće, a u jednoj od njih život je izgubio i njegov mladi brat) slučajno 1867., otkriva da se glavni nedostatak nitroglicerola – njegova prevelika osjetljivost – može u priličnoj mjeri otkloniti dodavanjem infuzorijske zemlje. Tako dobiveni eksploziv nazvao je dinamit. Godine 1875. prvi je proizveo tzv. praskavu želatinu, a 1886. bezdimni barut belistit. Većim dijelom (31 mil. šved. kruna ili 2 mil. funti sterlinga) golemog imetka, što ga je stekao proizvodnjom eksploziva i eksploatacijom izvora nafte u Bakuu, Nobel je testamentom utemeljio zakladu za nagradu najznačajnijih znanstvenih i književnih dostignuća te mir i humanizam uopće.

Tekst Nobelove oporuke (27. XI. 1895.)

Ja potpisani Alfred Bernhard Nobel moram ovime, nakon detaljnog razmišljanja, izjaviti svoju posljednju volju u pogledu imovine koju ću moći ostaviti u času svoje smrti. I to kako slijedi – sve što preostaje od moga vlasništva i što se može provesti i biti raspodijeljeno na sljedeći način:

Kapital koji će izvršitelji oporuke pretvoriti u pouzdane obveznice treba stvoriti fond od kojega kamate imaju svake godine biti raspodijeljene onima koji su u protekloj godini iskazali najveći prinos čovječanstvu.

Kamate valja razdijeliti u pet jednakih dijelova koji će biti doznačeni kako slijedi: Jedan dio dat će se onome koji je postigao najveće otkriće na području fizike; jedan onome koji je izvršio najveće kemijsko otkriće odnosno usavršenje, jedan dio onome koji je postigao najznačajnije otkriće na području fiziologije ili medicine; jedan onome čije je dostignuće na području književnosti bilo najizvrsnije u idealističkom smislu; i jedan dio onome koji je najviše ili najbolje uznastojao za bratimljenje naroda i za ukidanje ili smanjenje stajaćih oružanih snaga kao i za poticaj i razvitak mirovnih kongresa. Nagrade za fiziku i kemiju dodjeljivat će Švedska akademija znanosti; one za fiziološka i medicinska dostignuća Karolinški institut u Stokholmu (Carolinianum); one za istaknute domete na polju književnosti Švedska akademija za književnost. Nagrade za mir dodjeljivat će odbor od pet članova koje bira norveški parlament (Storting).

Ova je oporuka odsada unaprijed jedini važeći dokument te poništava sve moje prethodne oporučene odredbe pretpostavivši da se koja od njih pojavi nakon moje smrti.

Konačno izjavljujem da je moja izričita želja i volja da se nakon moje smrti otvore moje žile kucavice, a kada to bude učinjeno i mjerodavni liječnik ustanovi nedvoumno znakove da je život utnuo, da moje tijelo bude spaljeno u takozvanoj krematorijskoj peći.

Datirano: Pariz, 27. XII. 1885.

IVO ANDRIĆ.

ON THE OCCASION OF THE 50th ANNIVERSARY OF THE NOBEL PRIZE

The paper deals with the writer Ivo Andrić on the occasion of marking the 50th anniversary of his being awarded the Nobel Prize for literature.

KEY WORDS: *Nobel Prize, literature, life, work.*

